

CULTURA POPULAR ORAL I EDUCACIÓ: LA QUESTIÓ DE LES RELACIONS SOCIALS EN EL REFRANYER

JORDI VALLESPÍ SOLER

I. INTRODUCCIÓ

La cultura popular

Cultura popular, regionalisme cultural, identitat cultural, cultura oral, cultura viva, cultura quotidiana, cultura ordinària, sub-producte cultural, cultura marginada, cultura dominada, folklore, cultura sub-alterna...; els mots són molts per a adonar-nos de les realitats o de les experiències culturals que designen aquests conceptes. "...*nombroses experiències d'animació cultural volen donar veu a allò que acordam anomenar, a manca d'un terme unívoc satisfactori, les cultures populars*" (Labourie, R., 1977; pàg. 8).

Són també moltes les significacions que se solen atribuir a l'expressió "cultura popular". J.M. Udina (1973; 821) en proposa tres: l'esforç de promoció cultural entre els treballadors, una acció cultural alliberadora o revolucionària i l'afirmació cultural d'un poble o d'una minoria humana. J.C. Barthez (1977; 41) ens diu que parlar de "cultura popular" és referir-se a aquella contraposada a l'altra cultura que ja no té necessitats d'adjectius per a ser qualificada. Per Alcover-Moll (1926-1962; 845) es tracta d'un "*conjunt de produccions intel·lectuals, artístiques i utilitàries, amb les quals un poble manifesta la seva mentalitat i manera d'esser*". Per a I. Moll (1980; 4) la "*cultura popular entesa en el seu sentit ampli, està constituïda per les cançons populars i els proverbis, apareix darrera les faules, dels contes i de les supersticions, però també comprèn les eines de treball, els instruments de la vida quotidiana, les formes de vestir, les formes de viure, l'hàbitat, el joc i l'espai...*" Segons M. Imbert (1977; 17), "cultura popular" significa, etnològicament i sociològicament, gènere de vida tradicional d'un país determinat.

Per la seva part el mot "poble" es refereix al conjunt de persones, anònim i indiferenciat, que té una vida constant revelada per la seva activitat (A. Ferrer, 1965; pàg. 7); és una unitat social que es caracteritza per "*ocupar una àrea o extensió geogràfica duradera en el temps encara que subjecta a canvis i per estar constituït per individus i grups d'individus amb una vinculació entre ells...*" (J. Caro Baroja, 1979; 16); el mot "poble" fa referència, en definitiva, a un grup d'homes d'un mateix país, que viuen baix unes mateixes lleis, i, per extensió, conjunt d'homes que tenen un tret idèntic: religió, origen... —aspecte unificador i integrador del concepte— i part de la nació considerada per oposició a les classes més acomodades o més instruïdes -fenòmen de diferenciació social i segregació- (M. Imbert, 1977; 15): "Popular", com podem veure al Diccionari Català-Valencià-Balear d'Alcover i Moll ja citat (Vol. VIII, pàg. 747), esdevé un adjectiu que s'aplica a tot el que fa referència al poble, a tot el que li pertany.

Un altre concepte que cal considerar detingudament és el, de "folklore" ¹, com a sinònim de cultura popular -segons es desprèn de les diverses definicions-, malgrat s'utilitzi amb molta freqüència com a sinònim de cultura popular oral o art verbal. Segons J. Caro Baroja (1979; 13 i ss.) el "folklore" és la "*ciència de la tradició, ni més ni menys*". La Gran Enciclopèdia Catalana (Vol. VII, 558) ens dóna dues acepcions: "*conjunt de tradicions (musicals, artístiques, culturals, etc.), costums, llegendes i dites populars*"; i com a disciplina que "*estudia les tradicions, els costums, les llegendes i dites populars*". El DCVB (Vol. V, pàg. 947), en la seva definició, abraça les dues anteriors: "*conjunt de tradicions, creences, llegendes i costums populars, i llur estudi*". "Folklore" significa saviesa popular i abraça tots els coneixements que es trameten oralment i totes les habilitats o tècniques que s'aprenen per la imitació o per l'exemple, així com els productes resultants (W. Bascom, 1973, pàg. 20). Per tant, els objectes fabricats en sèrie i els coneixements apresos mitjançant llibres o una educació formal són part de la cultura -que comprèn la totalitat del saber- però no perteneixen al folklore. El concepte "folklore" es refereix, en definitiva, a tot allò que és popular: l'art, l'artesanía, els vestits, els costums, les creences, la medicina, les receptes, la música,

(1) Fins a l'any 1846 es designaven amb el nom de "Popular Antiquities" als estudis de les tradicions, les antiquitats i la literatura popular. El 22 d'Agost de 1846 William John THOMS publicà una carta al número 982 de la revista *The Athenaeum* de Londres, on proposà el mot FOLK-LORE (poble-saviesa) per a abraçar aquests estudis. W.J. THOMS proposava la utilització del concepte folklore per a la ciència dedicada a l'"estudi dels usos, costums, cerimònies, creences, romanços, refranys, etc. d'altre temps" que encara restaven en el poble (CARO BAROJA, 1979; pàgs. 33 i ss.).

els balls, els jocs, els gestes, la parla i totes les manifestacions orals que han estat qualificades de literatura popular, però que responen més exactament a la denominació d'art verbal o oral.

Després d'aquestes breus consideracions, què cal entendre per cultura popular?, com l'hem de definir?.

Abans de tot he de dir que la cultura popular es defineix pel que no és; no és una cultura de masses, que no és en cap cas una producció popular; no és tampoc una cultura de minories o de països en vies d'independència, la dinàmica social dels quals comporta sovint una determinant cultural; no és una cultura tancada, definitivament constituïda, morta o fosilitzada. *"La cultura popular és un conjunt coherent de pràctiques culturals, de normes i criteris culturals, de símbols i de representacions, de creacions i d'objectes que expressen la totalitat de l'existència quotidiana popular"* (P. Besnard, 1977; 58).

Ll. Prats (1980; 10-11), per la seva part, ens diu que la "cultura popular" es defineix per oposició: *"La seva sola formulació presuposa l'existència d'una cultura no-popular, una cultura d'èlit (...) La cultura popular es podrà definir, així, com la cultura dels que no estan integrats en la cultura no popular (...) La cultura popular esdevé, doncs, la cultura de tots aquells estaments socials que no tenen accés a la Cultura".* Més envant segueix dient *"només la cultura produïda pel poble i per al poble, pot ser considerada lícitament cultura popular (...) La cultura popular quedaria definida com cultura autònoma dels estaments populars enfront de la imposició de la cultura de masses (...) La cultura popular és la cultura de cada grup cultural, de cada forma de vida, de cada àrea geogràfica, de cada moment històric, que ha d'esser estudiada en tota llur complexitat i en tota llur especificitat"*.

Antoni Gramsci, que també defineix el folklore per oposició, diu que es tracta d'*"una concepció del món pròpia dels estrats socials subalterns, en oposició a la concepció del món oficial"* (1976; pàg. 293). Com afirma G. Janer (1980; pàg. 15), *"la importància de l'observació de Gramsci radica en la superació del concepte de cultura popular com un fet pintoresc o curiós i la proposta d'una anàlisi profunda d'aquesta cultura amb la intenció de penetrar en la concepció que n'han tingut del món les classes subalternes"*.

Completam aquestes definicions amb la que ens dona M. Imbert (1977; pàg. 16), per a qui les cultures populars són aquelles *"maneres col·lectives de pensar i sentir, el conjunt de continguts, institucions i obres que, en un medi donat, són al mateix temps la causa i l'efecte de la cultura personal d'aquells que pertanyen a aquell medi"*.

La cultura popular oral

La cultura popular oral és de l'àmbit de la cultura popular que comprèn: rondalles, llegendes, mites, tradicions, refranys, endevinalles, acudits, cançons, fòrmules màgiques, etc. és a dir, tota la literatura popular oral, tant en prosa com en vers (W. Bascom, 1973).

Cultura oral, art verbal i literatura popular són els termes més emprats per a designar aquestes formes tradicionals de saviesa popular.

La cultura oral pertany al patrimoni cultural de la majoria d'una comunitat lingüística (G. Zarate, 1977; pàg. 137). No té un creador únic i oficial; la comunitat és a la vegada la creadora i la transmissora del saber. "*Les cançons populars no són encara populars quan brollen de la boca dels glosadors ni tampoc ho foren els romanços en sortir de la ploma del trobador*" (R. Ginard, 1955; pàg. 23).

Es universal i normativa, trameten uns models de coneixença, susceptibles d'evolució, i unes pautes de comportament, com assenyala G. Zarate (1977; 136). Referint-se al relat, A. Colombres (1978; 8), ens diu que és internacional, trans-històric i trans-cultural des del moment en què tots el grups humans el tenen i pot ser assaborit en comú per homes de cultures diverses i fins i tot opostes. I.R. Ferre (1980; 36-40) parlant dels contes de fades, ens diu que solen ésser representacions antiquíssimes dels eternes drames amb els quals es troba l'home; encarnen una experiència acumulativa, un esforç per a preservar la saviesa del passat en diverses situacions, trametent-la a les altres generacions; per això els seus conflictes són sempre universals i descriuen la lluita de l'heroi —alter ego del nin—, per a resoldre'ls amb èxit.

Les cultures orals són també funcionals (G. Zarate, 1977; pàg. 236) i tan sols s'interaccionen "in vivo" (A. Stefani, 1977; pàg. 147). Aquestes dues característiques són també apuntades per A. Colombres (1978; 29), encara que aplicades concretament al relat popular.

Segons J. Goody (1980), en general, es poden establir tres vies d'adquisició de coneixements en les societats de cultura oral: l'experiència tramesa a cadascú, de manera informal, en les relacions amb els altres individus del grup; l'experiència comunicada a cadascú, segons un ceremonial previst per a aquesta finalitat, per altres individus del grup; finalment, una experiència rebuda d'agents no humans.

Pel que fa a les diverses formes de la cultura popular oral, els folkloristes distingeixen diferents formes o gèneres d'art oral, però fins ara no s'ha establert una terminologia fixa ni unes categories universals. Després de l'anàlisi de diverses classificacions tot partint, bàsicament, de les proposades per J. Miralles (1980), G. Zarate (1977) i W. Bascom (1973), podem classificar la cultura popular oral en quatre grans grups: la narració

en prosa: mites, llegendes i contes populars; les endivinalles; els aforismes; i els poemes, travallengues i fòrmules orals varies.

El refrany ²

Entre les formes de la cultura popular oral hi cal situar, sens dubte, al refranyer que és un recull d'expressions populars on es troba condensat el saber del poble i és part del patrimoni col·lectiu que comporta una major càrrega de valors, com assenyala encertadament L. M. Lombardi (1975; 146). Els refranys són fruit de l'experiència i de l'enginy i es constitueixen en refranys després d'haver-se repetit un fet reiteradament i una boca sentenciosa haver-los donat forma. Afirmen com a realitat evident un aconteixament repetit i ben observat. És una resposta concreta a una situació donada, la qual cosa no és contrària al seu caire ambivalent (J.G. Campos i A. Barella, 1975; pàg. 192) i fins i tot polivalent.

Invariable en el seu enunciat, pot respondre a un nombre il·limitat de situacions paralel·les i propaga uns esterotipus morals sobre els quals es recolza la moral pràctica d'una comunitat (Zarate, 1977; pàg 138). El seu contingut pedagògic és sempre d'ordre moral o pràctic. Cada vegada que es recita un refrany es dona una comunicació de sabers i un recolçament de valors.

La seva funcionalitat educativa és indubtable i evident des del moment en què proposen una pauta de conducta i comuniquen, d'una forma sintetitzada, el sistema axiològic del poble.

El seu valor és extraordinari, sobretot perquè no imposen cap norma d'actuació sinó que tan sols les proposen, suggereixen unes determinades accions i indueixen a la reflexió. Es tracta certament d'accions condicionades, però cal tenir present que aquest condicionament és fruit de la llarga saviesa del poble que ha anat observant la conducta humana en moltes de situacions al llarg del temps. Els refranys són fruit de l'observació i arriben pulits i matitzats per l'experiència.

A més, la vella saviesa del poble executa una acció permanent durant tota la vida de l'home. Tal volta més sobre els adults que no sobre els nins ja que el refrany es resisteix a una comprensió immediata i el seu

(2) Després de l'anàlisi dels diversos conceptes que freqüentment s'empren d'una forma indiscriminada, consider que es poden utilitzar com a sinònims els termes d'adagi, aforismes, axioma, parèmia, proverbi i refrany i, per altra part, també ho són dita, frase feta, frase proverbial, locució, locució adverbial i locució proverbial. Per a més informació —a més de la bibliografia que es cita—, vegi's l'apartat 1.7.1., pàgs. 53 i ss., de la meua tesi de llicenciatura "Estudi axiològic del refranyer mallorquí. La funció educativa del proverbi", llegida a la Universitat de Palma de Mallorca el juny del 1981.

veritable sentit no es pot extreure de la simple comprensió literal. Es tracta també d'una ensenyança fragmentada: el refrany no deixa escapar mai la seva saviesa sinó és gota a gota.

L'ensenyança del refrany és informal, no té una marcada intencionalitat educativa; transmet els seus coneixaments d'una forma subtil i dissimulada. Aquest fet no exclou que hagi de ser considerat com un subsistema del sistema educatiu dels pobles ja que tota manifestació cultural, conscient o inconscientment, inculca unes pautes de conducta i comunica uns coneixements.

2. LES RELACIONS SOCIALS EN EL REFRANYER MALLORQUI

La realitat testifica que les diferències socials existeixen i que ens vénen imposades per la força. Tot partint del refranyer, cal assenyalar que només en abstracte tots som iguals en quant a homes; però, a l'hora de la veritat, l'esser pobre equival en freqüència a no existir, a no comptar per a res, i qualsevol altra condició és millor que aquesta. Per una banda hi ha els rics, als quals tot els és lícit, llurs errors són tapats pels doblers, ells tenen el poder i estan en millors condicions per a adquirir cada vegada més riqueses. A l'altre costat estan els pobres; a aquests tot els va malament, el bé es transforma freqüentment en mal, ells paguen les conseqüències de qualsevol canvi, són, en definitiva, les víctimes predestinades i estan sempre disponibles a qualsevol abús.

No és ara el moment ni l'ocasió d'analitzar a fons el tema, però sembla que el principi de domini d'un grup social sobre un altre, coincideix amb el sorgiment de les ciutats i amb la conseqüent necessitat d'una producció agrícola destinada a grups diferents.

Escriu Gordon Childe (1963), en un intent de síntesi de la humanitat, fixant-se i tenint com a base les més importants revolucions econòmiques, que a una tercera fase iniciada als valls del Nil, del Tigris, de l'Eufrates i de l'Indo, fa uns cinc mil anys, es constituïren les primeres ciutats: *"la societat va obligar als pagesos a produir un excedent de queviures sobre el presupost econòmic i acumulant aquest excedent el va utilitzar per a mantenir una nova població urbana: artesans, mercaders, funcionaris..."* (Pàgs. 28 i ss.).

Aquest procés, que l'autor inicia a Mesopotàmia, s'accentua a les següents èpoques i evoluciona de distinta manera als diversos indrets fins arribar als nostres dies.

És un fet, per tant, que es donen unes desigualtats entre les persones. La responsabilitat d'aquest fet es fa recaure amb freqüència en Déu, la qual cosa fa que es consideri impossible d'eliminar i que, en conseqüència, s'ha d'acceptar tal com es presenta.

A continuació intentaré constatar amb els refranys les afirmacions precedents i com són aquestes diferències, estructurant-ho en quatre apartats, malgrat els seus íntims lligaments.

La desigualtat social

Cal assenyalar, abans de tot, alguns refranys que fan referència a la igualtat de tots els homes, encara que, com ja s'ha dit, sigui d'una forma prou abstracte i molt general.

S'han de destacar baix d'aquest concepte les parèmies que al·ludeixen als moments més importants de la vida:

*"En el néixer i en el morir, tots som iguals"*³

Referits a aquests dos conceptes de naixement i mort, és on trobam els més:

- . *"Tots som fills d'Adam i Eva"*
- . *"La mort és filla d'Igualada"*
- . *"Tant mor el rei, com el papa, com aquell qui no té capa"*

N'hi ha alguns altres, també molt genèrics, que semblen més la constatació d'unes veritats evidents que no un desig de superació o d'impugnació de la desigualtat:

- . *"El sol surt per tothom"*
- . *"Tots som iguals en estar a les fosques"*

Són realment molt pocs els que censuren aquesta situació i que evidencien un sentiment de disconformitat, de manera tal que se'ls pot apuntar com a excepcions:

- . *"O tots moros o tots cristians"*

Altrament, els que fan referència a la desigualtat i constaten com a cosa normal aquest fet, són molt més nombrosos:

- . *"Mai s'aplega un corb amb una cadenera"*
- . *"L'ovella amb el llop no fa parella"*

(3) Els refranys utilitzats a aquest article procedeixen majoritàriament de:

- . ALCOVER, A M^a. *Rondaies Mallorquines*. 24 volums. Ed. Moll, Palma de Mallorca.
- . ALCOVER, A. M^a. i MOLL, F. B. *Diccionari Valencià-Català-Balear*. 10 volums. Ed. Moll, Palma de Mallorca.
- . GINARD, R. 54 quaderns manuscrits que, baix els títols genèrics de "Castellà-Mallorquí", "De la llengua catalana", "De la nostra llengua" i "Coverbos i dites de Mallorca", foren escrits entre els anys 1919-1972.

Així, el folklore ens diu que no podem ser tots iguals:

- . *"Els dits de la mà no són tots iguals"*
- . *"No tothom port seure en es banc de's batle"*.

i presenta com a necessària i convenient per a una millor harmonia col·lectiva, l'estratificació social:

- . *"Dos aucells a una espiga, no lliga"*
- . *"Dos galls dins un galliner no canten bé"*.

Es tracta de què cadascú s'identifiqui amb el que li ha tocat esser i desenvolupi la seva funció dins la societat:

- . *"Si tots fossim iguals, qui portaria els gegants?"*

sense intentar sortir-ne ja que cadascú té assignat el seu rol i no hi pot fer res:

- . *"Els grans sempre van davant, per coixos que siguin"*.

La millor actitud serà, en definitiva, la d'acceptació i conformació davant les desigualtats perquè "així és la vida":

- . *"Uns pugem i altres davallen i això és el món"*.

La riquesa i la pobresa

És aquesta qüestió un tema obligat quan es parla de les desigualtats socials i, encara que es podria tractar conjuntment per esser similars no tan sols els continguts sinó també les conclusions, he preferit veure-ho separatament perquè és una forma de profunditzar una mica més, al mateix temps que es fa més comprensible la problemàtica i les actituds del poble pel que fa a llurs relacions.

En cap moment es dubta del gran poder que exerceix la fortuna en la societat.

Des d'un caire personal, es pot constatar que és més fàcil aconseguir l'èxit davant qualsevol empresa, si una persona és rica:

- . *"Amb els doblers armen culleres"*
- . *"Diners al comptat, troben soldats"*

encara que sigui una tasca molt difícil, ja que:

- . *"Clau d'or obri qualsevol pany"*
- . *"Qui paga, regeix"*,

i també ajuda de bona manera, la riquesa, a l'ascensió estamental dins la societat:

- . *"Qui té doblers, vola; i qui no en té, rodola"*
- . *"Bons modes i doblers, fan els homes cavallers"*.

Podria semblar, de totes formes i a la llum del refranyer, que l'opulència no és bona del tot ja que també comporta els seus invonve-

nients com és, per exemple, que ens fa oblidar que allò que més costa més s'estima:

. *"Massa guany, espenya sa bossa"*,

o que és contrària a l'estalvi, considerat com a cosa bona:

. *"Com més espardenyés, més n'espenyes"*,

però es tracta d'una imatge falsa ja que l'abundància comporta moltes més avantatges que inconvenients:

. *"Per massa pa, no hi ha mal any"*

. *"L'abundància mata la fam"*

. *"Val més ésser gran de bades, que petit per força"*.

Així i tot hi ha alguns valors que es poden comparar i es desitgen tant com la riquesa. Els doblers no ho són tot:

. *"Cop de bossa no és mortal"*

. *"Val més home sense diners, que diners sense home"*,

i hi ha algunes qualitats morals com l'honradesa o la bondat, que són valorades per damunt dels tresors:

. *"Més val fama que diners"*

. *"Més val bondat que diners"*.

L'amistat és una altra d'aquestes qualitats que es prefereix a la riquesa:

. *"Més val un bon amic que un parent ric"*

i aquesta a més d'ésser un perill constant, al qual s'ha d'estar alerta:

. *"Si vols amic algú, que no sigui més ric que tu"*

. *"Déu no et faci mai tan ric, que no coneguis ton amic"*

es presenta com un concepte completament antagònica al de l'amistat:

. *"L'home ric no té parent ni amic"*.

Amb tot, no s'ha de menysprear el gran valor que es dóna als doblers. Hi pot haver altres valors comparables i fins i tot que la superin, però la cultura popular no ens permet oblidar que:

. *"L'home val tant com té"*

. *"Oros són trumfos"*

. *"La capa, tot ho tapa"*

Analitzades algunes parèmies que fan referència a la riquesa, vegem ara les referides a la pobresa que ens serviran per a arrodonir el tema.

Al primer cop d'ull, pot semblar que la pobresa és considerada com un valor o una qualitat tan alta, o superior a vegades, a l'abundància.

Si ens hi fixam més detengudament ens adonarem de què es tracta d'una falsa imatge.

És veritat que hi ha alguns refranys que menysvaloren la riquesa (o supra-valoren la pobresa, com es vulgui dir) remarcant qualitats, que ben bé es poden compaginar amb la riquesa, mijançant comparances o sentències que poden donar la impressió d'incompatibilitat:

- . *"Val més esser pobre i honrat, que ric i mal mirat"*
- . *"El pobre honrat de tots és apreciat"*
- . *"L'ofici del burgès; menjar i beure i no fer res",*

però la gran majoria es refereixen a la pobretat com a una situació que presenta molts d'inconvenients i poques avantatges:

- . *"Tramuntana no és abric, i home pobre no té amic"*
- . *"Poeta pobre, no fa bon vers"*.

Donades aquestes premises, tan sols una pot ser la conclusió:

- . *"No es pot esser pobre per cap preu"*

Amb tot, com aquesta condició ens ve donada és molt difícil sortir-ne, per al·lo de què "la riquesa fa riquesa":

- . *"L'aigua, a la mar va"*
- . *"El poder, apodera";*

el pobre, davant el ric i el poderós, actuarà amb por, respecte:

- . *"Homo ric, mal enemic"*
- . *"Al l'home ric, no li toquis el vestit"*

i sobretot amb resignació i conformitat:

- . *"Al ric pegaràs i cridarà, al pobre pegaràs i callarà"*.

Ens ve com anell al dit, per a cloure aquest apartat, recordar la darrera estrofa del poema "Un pi" del nostre poeta Pere d'Alcàntar Penya, que reflexa feelment aquest respecte i sumisió al poderós:

- . *Però primer és el públic que ningú,*
i ara pateix tothom per amor d'u,
i no és just que el pecat del llenyater,
d'aquí que arrib la lluna de Gener
el pag qui res no n'és.
- . *Es que així li convé al senyor Marquès.*
- . *Ah!... si així li convé al senyor Marquès,*
fe't comptes, caminer, que no he dit res!".

Les relacions de poder

Ens diu S. Ossowski (1970; pàg 24) que "considerant el folklore ens donam compte fàcilment que la concepció més popular, o al meys la

més importat socialment, referent a l'estratificació social, és la concepció dicotòmica: la divisió de la societat en dos grups fonamentals, el grup dels que estan adalt i el grup del que estan abaix”.

Aquesta nota es podria apuntar indistintament a aquest apartat o a l'anterior, on hi hem constatat amb el refranyer aquesta opinió, que l'autor fonamenta en llegendes i rondalles populars. De totes formes, dins aquest apartat, es reafirma aquesta idea que es complementarà amb el pròxim.

De principi l'autoritat es presenta com una cosa útil i necessària per a una convivència harmoniosa entre els homes:

- . *“On no hi ha cap, tot són cues”*
- . *“Allà on no hi ha moix, ses rates van a lloure”.*

Es recalca la idea d'acceptació del lloc que li correspon a cadascú dins l'organització social:

- . *“Allà on hi ha galls, no hi canten gallines”*
- . *“Allà on hi ha patró, no manen mariners”*

i de les conseqüències que en deriven d'aquesta situació:

- . *“Qui comanda fa la llei”*
- . *“Van les lleis per on volen els reis”.*

Les actuacions dels qui tenen el poder solen ésser autoritàries i dominants:

- . *“Qui té la pella pel mànec, fa anar l'oli allà on vol”*
- . *“Qui està més alt, predica”;*

anul·lant tota possibilitat de democratització d'aquestes relacions ja que és necessari que hagi sempre qui estigui per damunt dels altres:

- . *“Allà on manen tres, en sobre dos”*
- . *“Mai moren batles”.*

al mateix temps que es deixen ben clares les facultats dels que regeixen la societat o estan en una posició superior:

- . *“Carros de rei, llebres agafen”*
- . *“L'àguila no caça mosques”*
- . *“Qui té plats pot fer tests”.*

Les equivocacions dels superiors solen ésser disculpades o imputades als súbdits:

- . *“Qui mana, mai té culpa”*
- . *“Qui mana, fa el que vol”*

Les equivocacions dels superiors solen ésser disculpades o imputades i es justifica la realització de coses absurdes perquè està clar que:

. *"Qui mana, mana"*.

El que convé, per tant, és estar a bé amb l'autoritat:

. *"Bo és tenir parents a Cort"*

. *"El qui troba bon padri, ja ha correput mig camí,*

i sotmetre's amb respecte i sumisió a la seva voluntat i no rebel·lar-se mai ja que tanmateix és evident la impossibilitat d'un canvi favorable:

. *"Del color del Rei, se tinyen els vassalls"*

. *"La merda del patró no put"*

. *"Qui al cel escup, s'escup damunt"*.

El que cal fer, en definitiva, és acceptar amb resignació l'ordre establert i conformar-se amb la pròpia situació, malgrat no sigui gaire envejable:

. *"Ara que ets morter, para; quan seràs massa, ja picaràs"*

. *"No et posis amb qui pot més que tu"*.

La justícia humana

Tractat el problema de la desigualtat a un nivell general i analitzat detingudament en el camp concret del poder material reflexat en la riquesa i també en l'autoritat, vegem-ne ara el que es pot considerar una de les principals conseqüències o, en definitiva, el resultat d'aquestes relacions.

La justícia humana és el camp que ens serveix d'exemple concret per a constatar la importància del poder i la seva significació en les relacions socials.

Abans de tot hem d'assenyalar que la saviesa popular valora enormement en concepte de justícia i té ben clar el que és just:

. *"Qui té la culpa, que pagui la pena"*

. *"Qui té el treball, que tengui el profit"*

i les condicions i circumstàncies que han de concórrer perquè s'actui amb rectitud:

. *"La raó no vol força"*

. *"Com ses parts són oïdes, se fa sa sentència"*.

On poden atendre millor el que anam dient és en els proverbis que es refereixen a la necessitat d'acceptar les conseqüències dels nostres actes:

. *"Qui ha embolicat el ram, que el desemboliqui"*

. *"Qui l'ha parit, que l'engronsi"*

i en aquells que deixen constància de què els resultats són conseqüència del propi comportament:

. *"D'es teu pa faràs sopes"*

De totes formes es pot constatar que, objectivament, la forta estimació de la justícia queda menysvalorada per la càrrega de transcendentalisme que comporta, com molts d'altres caires de la vida:

. *"Qui fa les parts i s'enganya, Sant Pere l'escanya"*

. *"Lo de mal just, fa perdre lo de bon just"*.

Es recorda que totes les malifetes arriben a ser castigades encara que de vegades s'estorbi en venir el càstig:

. *"La justícia mai se cansa"*

. *"Erro de compte sempre es troba"*.

No es pot parlar d'una relació completa i directa, però no hi ha dubte que estan mesclats i estretament lligats els dos conceptes:

. *"Les coses justes, Déu les vol"*.

Amb tot, les situacions d'injustícia són molt freqüents i qui no té poder suficient per a sortir-ne, es justifica donant-li aquest valor transcendent, que es pot traduir per resignació.

La manca de justícia també queda prou manifesta en el refranyer:

. *"Esdevé l'honra a qui no la mereix"*

. *"Els justs ho paguen pels pecadors"*

. *"Uns treballen i altres en treuen el profit"*

i es tradueix en por i desconfiança davant la justícia humana i els qui l'administren:

. *"Feta la llei, feta la trampa"*

. *"Sa consciència era verda, i la se menjà un ase"*;

el mateix refranyer ens comunica que la professió de notari, d'advocat o de procurador és molt exposada a caure en temptacions de corrupció:

. *"Notari i home de bé, no pot ser"*

. *"Advocats i procuradors, a l'infern de dos en dos"*.

Així les coses, el que més convé és arreglar les discussions a les bones abans que portar-les al jutge:

. *"Val més mala compostura que bon pleit"*

. *"Home que pledeja, pobre segur"*

. *"Lo que s'ha de menjar la justícia, mengem-nos-ho nosaltres"*;

ja que en els plets no sol guanyar precisament el que té raó, sinó el qui té amistat o influència dins la Cúria:

. *"A bé o mal andar, de ta part l'escriva"*.

A més, el poble no es cansa de repetir-nos que la justícia huma-

na sol exercir-se només contra els pobres i desemparats, i no contra els poderosos:

. *“El ric sempre té raó”*

. *“La força és feta pel desdixat”*

. *“Amb raó o sense raó, el pobre a la presó”.*

Acabam aquest apartat amb una cançó popular mallorquina que, no essent el cançoner l'objecte formal del present treball, clarifica millor que amb qualsevol altre tipus d'explicació tot el que hem dit:

*“La força és pel desdixat,
no ho puc veure amb sang freda;
cap mai n'hem vist de penjat
que dugués calces de seda”.*

3. CLOENDA

La qüestió de les relacions socials, com acabam de veure, respon perfectament a l'estructura pròpia de l'Antic Règim. Ara bé, el refranyer fa referència, pràcticament, a dos grans grups: els qui tenen el poder, els rics, els dominadors, els qui estan adalt i els pobres, els necessitats, els qui depenen normalment dels poderosos, els qui estan abaix.

Els refranys constaten aquesta desigualtat social i la consideren un fet lògic i natural; fins i tot necessari i convenient per a una convivència harmoniosa i un desenvolupament pacífic de la societat.

Per això s'ennalteix el respecte i la submissió, la resignació i l'acceptació de les diferències i es rebutja tota mena de rebel·lió perquè tammateix tot intent de democratització és inútil i a voltes es torna contra els mateixos inconformistes.

La justícia humana es presenta com un exemple concret de les desigualtats socials. Els pobres es malvien de la justícia freqüentment ostentada pels poderosos. L'única solució que li resta al dèbil, davant la corrupció i els favoritismes, és el conformisme i el transcendentalisme, en la ferma creença del fet que algun dia es farà justícia.

BIBLIOGRAFIA

- ALBET, M.: 1974, "Folklore" a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. VII. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona.
- ALCOVER, A. Ma i MOLL, F. B.: 1926-1962, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 volums. Ed. Moll, Palma de Mallorca.
- BARTHEZ, J. C.: 1977, "Culture populaire ou culture dominée" a l'obra col·lectiva *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, editeur. Toulouse.
- BASCOM, W.: 1975, "Follore" a *Enciclopedia internacional de las Ciencias Sociales*, obra dirigida per D. L. SILLS, vol. V. Ed. Aguilar, Madrid.
- BESNARD, P.: 1977, "La culture populaire, discours et théories" a *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, editeur. Toulouse.
- CAMPOS, J. G. i BARELLA, A.: 1975, "Diccionario de refranes" (Premi especial de la "Fundación Conde de Cartagena", 1971), a *Anejos del Boletín de la Real Academia Española*. Anexe XXX, Madrid.
- CARO BAROJA, J.: 1979, *Ensayos sobre cultura popular española*. Ed. Dosbe, Madrid.
- COLOMBRES, A.: 1978, "Aproximación antropológica a la cultura y el relato popular" a *La Palabra y el Hombre*, Revista de la Universitat Veracruzana, nº 78, juliol-setembre.
- FERRE, R.: 1980, "El cuento de hadas" a la revista *Sin Nombre*, vol. XI, nº 2, San Juan de Puerto Rico.
- FERRER, A.: 1965, *Folklore Balear*. Ed. Cort, Palma de Mallorca.
- GINARD, R.: 1955, "Com tornen verament populars les cançons". Publicat a la revista *Lluc* (extraordinari sobre la nostra cultura popular), nº 691. Maig-Juny. Palma de Mallorca.
- GOODY, J.: 1980, "Les chemins du savoir oral" a *Critique* (número monogràfic sobre les literatures populars), nº 394, tom XXXVI, Març. Ed. Minuit, París.
- GORDON CHILDE, E. V.: 1963, *El progreso en el mundo antiguo*. Ed. UNAM, Mèxic.
- GRAMSCI, A.: 1976, *La alternativa pedagógica*, selecció de texts i introducció de M. A. MANACORDA. Ed. Nova Terra, Barcelona.
- IMBERT, M.: 1977, "Les cultures populaires: sous produits culturelles ou cultures marginalissés?" a *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, editeur. Toulouse.
- JANER, G.: 1980, "Cultura popular i dinàmica educativa" a *Lluc* (extraordinari sobre la nostra cultura popular), nº 691. Maig-Juny. Palma de Mallorca.
- LABOURIE, R.: 1977, "Avant-propos" a *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, editeur. Toulouse.
- LOMBARDI, L. M.: 1975, *Antropologia cultural*. Ed. Galerna, Bons Aires.
- MIRALLES, J.: 1980, *La investigació de les fonts orals. Aspectes històrics i etnogràfics*. Palma de Mallorca.

- MOLL, I.: 1980, "Algunes observacions sobre la història i la cultura popular" a *Lluc* (extraordinari sobre la nostra cultura popular), nº 691. Maig-Juny. Palma de Mallorca.
- OSSOWSKI, S.: 1970, *Estructuras de clase y conciencia social*. Ed. Península, Barcelona.
- POUJOL, G i LABOURIE, R.: 1977, *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, éditeur. Toulouse.
- PRATS, LL.: 1980, "La cultura popular com a objecte d'estudi" a *Lluc* (extraordinari sobre la nostra cultura popular), nº 691. Maig-Juny. Palma de Mallorca.
- STEFANI, A.: 1977, "Cultures orales et media" a l'obra *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, éditeur. Toulouse.
- UDINA, J. M.: 1973, "Cultura" a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. V. Ed. Enciclopèdia Catalana, S. A. Barcelona.
- ZARATE, G.: 1977, "Les cultures orales hier et aujourd'hui" a *Les cultures populaires*. INEP, E. Privat, éditeur. Toulouse.

SUMMARY:

After a short introduction about the popular culture's concepts, the oral popular culture and sayings, and his undiscussible educative functionality, we make an analysis of the social relations throught the paremiology.

The majorcan popular saying, is basic as influence in the social behavior of the common people, concerning the questions like social unequality, richness and poverty, the power's relations and the human justice.